

Edward MILEWSKI

Centrum Szkolenia Straży Granicznej

im. Żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza – Kętrzyn

DOSKONALENIE ZAWODOWE ŻOŁNIERZY KORPUSU OCHRONY POGRANICZA

Korpus Ochrony Pogranicza działający w latach 1924 – 1939, był na ówczesne czasy wyborową formacją wojskową powołaną do pełnienia służby granicznej w czasie pokoju, a w czasie wojny pierwszą formacją, która rozpoczęła walkę z wrogiem o utrwalenie niepodległości swojego kraju¹.

Zakres zadań służbowych w tych dwóch skrajnych, przeciwnych okresach, nakładała na Korpus Ochrony Pogranicza bardzo wysokie wymagania szkoleniowe w stosunku do żołnierzy i ich dowódców. Cel ten mógł być osiągnięty tylko poprzez:

1. wyrobienie u żołnierzy wysokich wartości moralnych;
2. intensywne wręcz i wszechstronne szkolenie bojowe i specjalistyczne w czasie wolnym od służby granicznej².

Kwestia szkolenia wschodnich formacji granicznych była niezmiernie ważna. Oddziały wychodzące na granicę nie znały specyfiki tego rodzaju służby. Zajęcia szkoleniowe prowadzone były głównie na podstawie instrukcji opracowanych przez zlikwidowane na zachodzie wojskowe formacje graniczne. Sposób ich prowadzenia oraz czas, jaki im poświęcano, różnił się w poszczególnych pododdziałach. Nie były to w żadnym razie rozwiązania systemowe. Taki stan rzeczy zależał od wielu czynników, m.in. od kadry instruktorskiej (której na ogół nie było), czasu wolnego od zajęć oraz służby.

W Korpusie Ochrony Pogranicza przyjęty został system kształcenia, który wynikał ze struktury formacji. System ten można podzielić na trzy podsystemy:

1. szkolenie żołnierzy służby zasadniczej,

---

¹ Pr. zbiorowa, O Niepodległą i Granice – Korpus Ochrony Pogranicza 1924 – 1939, Tymczasowa instrukcja wyszkolenia KOP na rok 1925/1926 wydana przez dowódcę KOP gen. H. Minkiewicz, dn. 15 października 1925 r., s. 66.

² Ibidem, s. 66.

2. szkolenie podoficerów zawodowych,
3. doskonalenie zawodowe oficerów.

Dokształcanie ogólne i zawodowe kadry podoficerskiej nie mogło ograniczać się jedynie do programu szkolenia. Żołnierze musieli mieć możliwość zdobywania wiedzy w szerszym zakresie, np.: drogą samokształcenia, względnie dalszej nauki na specjalnie organizowanych (w godzinach pozasłużbowych) kursach ogólnokształcących i wojskowych.

W szkole podoficerskiej w Osowcu oprócz szkolenia programowego prowadzono dodatkowo kursy:

- doskonalące dla podoficerów zawodowych piechoty,
- kursy dla podoficerów nadterminowych,
- kursy w zakresie pływania, boksu czy narciarstwa.

Na bazie szkolenia ogólnowojskowego prowadzone były kursy podoficerskie, mające na celu podniesienie wyszkolenia wśród kadry zawodowej podoficerów. Przykładem takiego kursu może być najczęściej organizowany jednomiesięczny kurs „Dowódców Patroli Rozpoznania Specjalnego”. Bardzo dużą wagę przywiązywano do formułowania celów ogólnych kursu, jak i celów poszczególnych przedmiotów.

Zajęcia miały charakter wybitnie praktyczny, teoria ograniczona była do niezbędnego minimum, koniecznego do wyrównania względnie uzupełnienia dotychczasowej wiedzy uczniów. Ćwiczenia bojowe organizowane były bez względu na pogodę, przy czym 50% czasu przeznaczanego na szkolenie bojowe poświęcano na ćwiczenia dziennie – nocne. Zarówno w czasie ćwiczeń bojowych, jak i w innego rodzaju zajęciach obowiązywała zasada stwarzania realnego obrazu sytuacji bojowej przy stosowaniu różnego rodzaju środków zastępczych, które obraz ten urzeczywistniały. Uczniowie w czasie tych ćwiczeń i zajęć występowali w pełnym wyposażeniu patrolowym – tak jakby to miało miejsce w rzeczywistych warunkach.

Prowadzone szkolenie specjalistyczne miało na celu przygotowanie podoficerów – dowódców drużyn do samodzielnego wykonywania zadań w warunkach wojennych. Zgodnie z programem szkolenia z 1938 roku miało przygotować podoficerów do działań powstańczych, dywersyjnych. Obejmowało ono przedmioty specjalistyczne takie jak:

- łączność,
- szkolenie pionierskie (saperskie),

- szkolenie przeciwlotnicze,
- szkolenie przeciwgazowe,
- szkolenie przeciwpancerne.

Charakterystyczne w zakresie tego szkolenia było to, że instruktor musiał prowadzenie szkolenia wiązać z warunkami otoczenia. Nie musiał trzymać się sztywno kolejności tematów, lecz dostosowywać je do innych przedmiotów, do miejscowości czy też do terenu, cały czas podkreślając ich użyteczność dla prowadzenia walki powstańczej na tyłach wroga³.

Szkolenie pionierskie obejmowało materiały, które zezwalały podoficerowi na wykonywanie zadań w zakresie:

- użycia materiałów wybuchowych do minowania i niszczenia obiektów,
- umocnień terenowych,
- budowy i niszczenia przeszkód,
- maskowania i budowy przepraw.

W zakresie szkolenia przeciwlotniczego podoficer poznawał typy samolotów, stosowanie biernej i czynnej obrony przeciwlotniczej oraz musiał opanować dowodzenie drużyną w warunkach zagrożenia bojowego⁴.

Natomiast celem szkolenia przeciwgazowego było nauczanie słuchaczy wykonywania wszystkich czynności w czasie walki w masce przeciwgazowej.

Szkolenie przeciwpancerne pozwalało podoficerom na zwalczanie wozów bojowych nieprzyjaciela, przygotowywało psychicznie do walki z bronią pancerną⁵.

Szkolenie w zakresie łączności i obserwacji pozwoliło na wyszkolenie u podoficerów nawyków utrzymywania stałej łączności z przełożonym, obserwacji co dzieje się na polu walki i stosowania środków łączności w plutonie i kompanii.

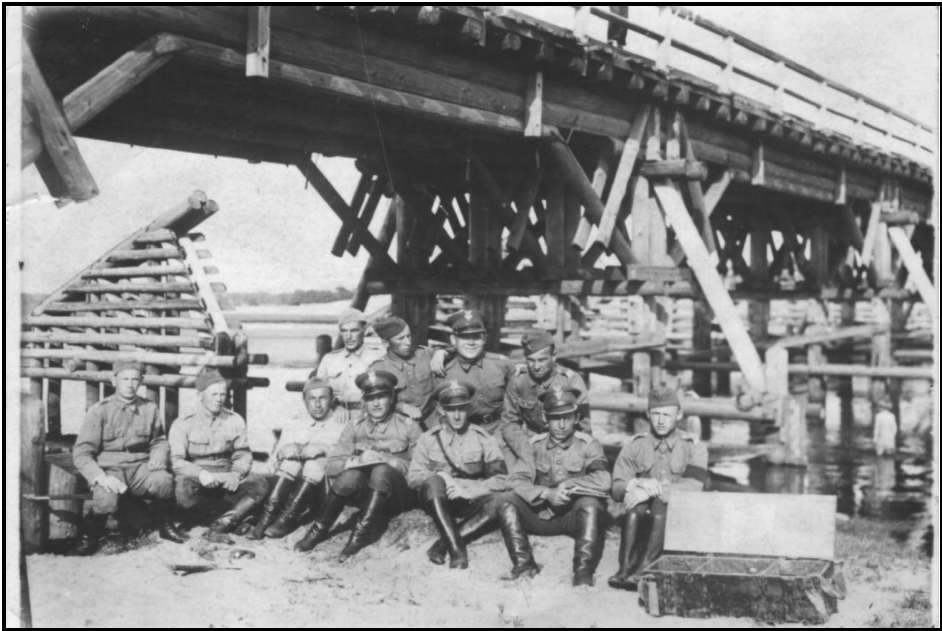
---

³ ASGr., zespół KOP sygn. 541.641, Program kursu Szkoły Podoficerskiej piechoty KOP w 1938 r., s. 1.

⁴ Ibidem, s. 28.

⁵ Ibidem, s. 31.

Ze względu na to, że Korpus Ochrony Pogranicza otrzymywał oficerów z armii na okres około trzech lat, kształcenie organizowano w formie samokształcenia kierowanego w brygadach i traktowano jako doskonalenie zawodowe. Niezależnie od tego oficerów powoływano na ćwiczenia aplikacyjne organizowane przez inspektorów armii i dowódców jednostek osłonowych.

Pionierzy podczas odpoczynku po ćwiczeniach⁶.

Szkolenie żołnierzy służby zasadniczej, których otrzymywały oddziały KOP, realizowane było pod względem wojskowym w armii. Szkolenie w zakresie służby granicznej i uzupełniające ogólnowojskowe żołnierze przechodzili już na granicy.

Specjalny charakter służby, odmienne jej warunki, czas – jaki mógł być poświęcony na szkolenie w poszczególnych oddziałach – nie pozwalał na jednolite unormowanie trybu szkolenia we wszystkich oddziałach, uniemożliwiał też podział na okresy według zasad przyjętych w armii i narzucał konieczność stosowania odmiennych zasad przy określaniu zadań intensywności szkolenia dla:

⁶ Sala Tradycji Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej.

Szkolenie pionierów kompanii saperów Stara Wilejka na rzece Niemen. Drugi z prawej sierż. Sergiusz Gierasimiuk.

- oddziałów liniowych (strażnic, kompanii odwodowych),
- oddziałów odwodowych (kompanie odwodowe, szwadrony i baony odwodowe),
- oddziałów znajdujących się w warunkach specjalnych⁷.

Zakres szkolenia na strażnicach obejmował zagadnienia graniczne i ogólnowojskowe pojedynczego strzelca oraz drużyny, realizowane co najmniej przez 2 godziny dziennie.

Szkolenie prowadzone w odwodach miało na celu podniesienie dyscypliny oddziałów granicznych, usunięcie braków wyszkolenia powstałych w czasie służby na strażnicy, doskonalenie umiejętności w działaniach drużyny. Realizowane było poprzez całodziennie ćwiczenie w ramach drużyny przez dowódcę plutonu.

Szkolenie taktyczne i strzeleckie w zakresie działania bojowego plutonu i kompanii prowadzone było w odwodach batalionowych i obejmowało przeprowadzenie strzelań szkolnych i bojowych, przeprowadzenie ćwiczeń mających na celu przygotowanie oddziałów do zadań ostłonowych. Szkolenie to realizowane było podczas całodziennych ćwiczeń w ramach plutonu. Ogólne kierownictwo nad tym poziomem szkolenia spoczywało na dowódcy batalionu.

Programy szkolenia opracowywały dowództwa brygad. Dowódcy kompanii, opierając się na programach brygadowych, przygotowywali plany szkolenia dla poszczególnych strażnic. W programach tych eksponowano zagadnienia ogólnowojskowe. W strażnicach poświęcano 65% czasu przeznaczanego na szkolenie, w odwodach kompanijnych 80%, a w odwodach batalionowych i w odwodach kawalerii 90%. Natomiast czas poświęcony na szkolenie graniczne w strażnicach wynosił 10% ogólnego czasu szkolenia, w odwodach kompanijnych 10% a w odwodach batalionowych 5%⁸.

Program realizowany był w ramach następujących przedmiotów:

1. Wyszukolenie wojskowe:
  - a) nauka o terenie;
  - b) służba polowa;
  - c) organizacja ćwiczeń;

---

⁷ ASGr., zespół KOP sygn. 541.21, Tymczasowa instrukcja wyszkolenia KOP.

⁸ Ibidem.

ASGr., zespół KOP sygn. 541.114, Wytyczne wyszkolenia na okres letni Dowódcy KOP 1928 r.

- d) musztra luźna i zwarta.
- 2. Wyszkolenie strzeleckie.
- 3. Wyszkolenie fizyczne.
- 4. Walka na bagnety.
- 5. Służba łączności:
  - a) służba gońców;
  - b) sygnalizacja ręczna i świetlna;
  - c) środki łączności.
- 6. Służba pionierska.
- 7. Walka granatami.
- 8. Wyszkolenie przeciwgazowe.
- 9. Nauka służby:
  - a) nauka służby w wojsku;
  - b) nauka służby specjalnej w KOP.
- 10. Nauka o broni i sprzęcie (znajomość sprzętu własnego i przeciwnika).
- 11. Przymusowe nauczanie (nauczanie ogólnokształcące i podstawowe).⁹

Sprawdzanie poziomu wykształcenia pododdziałów pozostawało w gestii dowódców brygad, pułków KOP, poza rozpoznaniem i wyszkoleniem strzeleckim. Sprawdzanie wyszkolenia w rozpoznaniu i wyszkoleniu strzeleckim przeprowadzone było w formie zawodów, np.: zawody bojowe w rozpoznaniu. Dowódcy brygad – pułków przeprowadzali zawody bojowe z zakresu rozpoznania. Sprawdzianowi poddawano po jednym patrolu na każdą kompanię w sile 1–5 do drużyny pod dowództwem podoficera nadterminowego. Celem zawodów było sprawdzenie umiejętności opracowania przez dowódcę patrolu sposobu wykonywania oraz praktycznego przeprowadzenia zadania poprzez odnalezienie przeciwnika w oznaczonym terenie, odległości i czasie oraz przesłanie meldunku.

Oceną obejmowano:

- 1. organizację pracy przed wyruszeniem patrolu (ulożenie planu rozpoznania, umiejętność przygotowania patrolu, rozkazy dowódcy);

---

⁹ ASGr., zespół KOP sygn. 541.21, Tymczasowa instrukcja wyszkolenia KOP.

2. pracę patrolu w czasie wykonywania zadania (dowodzenie patrolem, wykorzystanie terenu, sposób zbierania i przekazywania wiadomości);
3. czas, w jakim nieprzyjaciel został rozpoznany;
4. treść meldunków.

Ćwiczenie 3 drużyny 1 kompanii szkolnej na rzutni granatem na terenie Centralnej Szkoły Podoficerskiej Korpusu Ochrony Pogranicza w Osowcu dnia 20 lutego 1938 r.¹⁰.

Skala ocen była następująca: dobry (5pkt), średni (3pkt), zły (1pkt)¹¹.

Zupełnie inaczej zorganizowany był system kształcenia oficerów. Ze względu na to, że KOP otrzymywał ich z armii zazwyczaj na trzy lata, kształcenie organizowano w formie samokształcenia kierowanego w brygadach i traktowano jako doskonalenie zawodowe. Niezależnie od tego oficerów powoływano na ćwiczenia aplikacyjne organizowane przez inspektorów armii i dowódców jednostek osłonowych.

---

¹⁰ Zbiory własne Autora.

¹¹ A. Masłoń, Rozwój szkolnictwa zawodowego w formacjach ochraniających wschodni i północno-wschodni odcinek granicy Rzeczypospolitej Polskiej w okresie międzywojennym, (w:) „Problemy Ochrony Granic” nr 15, Kętrzyn 2001, s. 101 - 102.

W celu pogłębiania wiadomości ogólnowojskowych, podtrzymania sprawności zawodowej w wypełnianiu zadań, a w szczególności zadań taktycznych, każdego roku w okresie zimowo – wiosennym Dowódca Korpusu wydawał zarządzenie organizacyjne dotyczące zajęć oficerskich.

Zajęcia oficerskie obejmowały:

1. pisemne opracowanie zadań taktycznych według założeń otrzymanych z Dowództwa KOP;
2. ćwiczenia na stołach plastycznych w baonach;
3. pisemne prace z zakresu tematów dowolnie przez oficerów wybranych;
4. ćwiczenia i wykłady, jakie można przeprowadzić przy okazji odpraw służbowych;
5. zajęcia z zakresu sprawności fizycznej¹².

Pisemne opracowanie zadań taktycznych polegało na tym, że dowódcy brygad otrzymywali założenia z Dowództwa Korpusu. Na podstawie tych założeń wypracowywali decyzje i stawiali zadania dowódcom baonów, ci z kolei dowódcom kompanii. Potem następowała informacja zwrotna o powziętych decyzjach i wydanych rozkazach. Ćwiczenia takie przeprowadzano na mapach własnych odcinków z uwzględnieniem rzeczywistych możliwości. O zakończeniu zajęć dowódcy brygad składali ogólne pisemne sprawozdania z wnioskami do Sztabu Korpusu.

Do ćwiczeń na stołach plastycznych wykorzystywano takowe stoły znajdujące się w baonach z przeznaczeniem głównie do zajęć z podoficerami. Na stołach tych ćwiczone wybrane fragmenty działań taktycznych, wynikające z pisemnych założeń. Stoły te miały być plastycznym odtworzeniem odcinka terenu, na którym przeprowadzane były ćwiczenia.

Prace pisemne na tematy ogólne polegały na tym, że każdy oficer miał obowiązek wykonać jedną pracę pisemną na temat dowolnie przez siebie wybrany z dziedziny zagadnień ogólnowojskowych lub ogólnokształcących (historii, geografii, literatury).

Każdorazowo do zarządzenia organizacyjnego dotyczącego „zajęć oficerskich” dołączony był wykaz proponowanych tematów, wraz ze wskazaniem literatury. Dowódcy baonów, po przejrzaniu wszystkich

---

¹² Ibidem, s. 106.

tematów prac swoich podwładnych, mieli obowiązek wybrać po dwie prace najlepsze i najgorsze, następnie przekazać je wraz ze swoimi pracami dowódcom brygad. Ci z kolei mieli obowiązek przelać do Sztabu Korpusu wszystkie prace dowódców baonów i po jednej najlepszej i najłabszej pracy pozostałych oficerów.

Przykłady proponowanych tematów:

I. Z wiedzy ogólnowojskowej:

1. *Zagadnienia obrony powietrznej Państwa.*
2. *Organizacja terenu w działaniach zaczepnych i obronnych,*
3. *Sztuka dowodzenia i wpływ osobisty dowódcy na rezultat walki.*
4. *Regulamin walki polski i sowiecki – porównanie.*
5. *Podstawy wyszkolenia bojowego małych oddziałów.*
6. *Stan i metody wyszkolenia u sąsiadów.*

II. Ze służby granicznej i znajomości kresów RP:

1. *Zagadnienie i sposoby ochrony granic, ocena własnego systemu.*
2. *Przygotowanie terenu do skutecznego pełnienia służby granicznej.*
3. *Znaczenie wywiadu jako środka ochrony granic.*
4. *Metody i środki walki z bandytyzmem i dywersją (na podstawie doświadczeń i przykładów).*
5. *Przygotowywanie terenu do działań i walk osłonowych.*
6. *Zagadnienia przysposobienia wojskowego na kresach.*
7. *Zagadnienia kolonizacji terenów wschodnich.*
8. *Charakterystyka zwyczajów ludności miejscowej (święta, uroczystości, wesela, pieśni, legendy).*
9. *Opis miejscowych zabytków sztuki.*

III. Z wiedzy ogólnej:

1. *Obecne granice państwa polskiego. Porównanie granic obecnych z granicami przedrozbiorowymi.*

2. *Pogranicze polsko – rosyjskie pod względem geograficzno – wojskowym.*
3. *Stosunki polsko – rosyjskie w przebiegu dziejowym.*
4. *Państwa nadbałtyckie (stosunki polityczno – gospodarcze i kulturalne).*
5. *Adam Mickiewicz jako najwybitniejszy przedstawiciel romantyzmu w Polsce (uwzględniając w szczególności Pana Tadeusza i Dziady).*

IV. Z historii Polski:

1. *Taktyka jazdy polskiej i zachodnioeuropejskiej.*
2. *Bitwa pod Beresteczkiem.*
3. *Sobieski jako wódz w bitwie pod Wiedniem.*
4. *Wojska Księstwa Warszawskiego.*
5. *Rozwój terytorialny Polski na wschodzie.*
6. *Konstytucja 3 maja.*
7. *Napoleon a Polska.*
8. *Geneza powstania listopadowego.*¹³

Zdaniem Dowództwa KOP ćwiczenia zbiorowe na mapie oraz wykłady i pogadanki miały tę przewagę nad pracami pisemnymi, że dawały możliwość omówienia pewnych zagadnień i przedyskutowania ich. Ze względów budżetowych i dyslokacyjnych nie było większych możliwości organizowania szkoleń dla wszystkich oficerów. Dlatego też z okazji cyklicznych odpraw dla dowódców baonów zarządzanych przez dowódców brygad, jak również odpraw u dowódców baonów dla dowódców kompanii i oficerów młodszych, organizowano ćwiczenia i wykłady.

Przy okazji tych odpraw omawiano i analizowano w formie ćwiczeń aplikacyjnych na mapie brygadowej w brygadach, na stole plastycznym i mapie baonowej w baonie, pewne fragmenty działań osłonowych i zwalczania partyzantki, poprzedzając je krótkim wykładem lub pogadanką na temat dostosowany do zakresu ćwiczenia. W czasie trwania zajęć oficerskich odbywało się przynajmniej dwie tego typu odprawy¹⁴.

¹³ ASGr., Zespół KOP sygn. 541.73, Zajęcia oficerskie w okresie zimowym i wiosennym 1927 r.

¹⁴ A. Masłoń, Rozwój szkolnictwa zawodowego, op. cit., s. 108.

*Żołnierze KOP na terenie Szkoły Podoficerskiej w Czortkowie.
Kompania PW i WF w Buchaczu–1936 rok¹⁵.*

Począwszy od 1938 r. wprowadzono w KOP kursy informacyjno – graniczne dla wszystkich oficerów przeniesionych z armii. Celem kursu było zorientowanie oficerów w zakresie szczegółowych problemów charakterystycznych dla Korpusu jako formacji wojskowej, powołanej do wykonywania zadań specjalnych oraz jako formacji ochrony granic.

Treścią kursu było przedstawienie organizacji współpracy i pozyskiwania społeczeństwa w ramach realizowania przysposobienia wojskowego na pograniczu, zadań tego przysposobienia w strukturach Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (WF i PW) roli i zadań KOP w tym zakresie. Kurs ten w całości organizowany i prowadzony był przez pion wywiadu KOP.

Był to zupełnie nowy element w organizacji systemu szkolenia i wychowania w formacjach granicznych, a mianowicie wyjście z problematyką przygotowania kadr dla potrzeb ochrony granicy państwowej poza formację, do ludności zamieszkującej tereny przygraniczne.

---

¹⁵ Zbiory własne Autora.

*Żołnierze KOP na terenie Szkoły Podoficerskiej w Czortkowie.
Kompania PW i WF w Buchaczu–1936 rok¹⁶.*

W 1931 r. w Dowództwie Korpusu Ochrony Pogranicza został utworzony Urząd WF i PW z Kierownikiem Urzędu na czele, podległym bezpośrednio Dowódcy KOP.

Celem pracy WF i PW na obszarze odpowiedzialności służbowej KOP było:

- werbowanie młodocianych, przedpoborowych i rezerwistów narodowości polskiej do związków i organizacji działających pod patronatem KOP;
- wychowanie młodzieży uświadomionych, dzielnych i ofiarnych obywateli kraju;
- podniesienie tężyzny i sprawności fizycznej młodego pokolenia;
- przysposobienie młodzieży pogranicza do służby w wojsku oraz do zadań, jakie przewidują dla PW plany wojenne KOP (zasilanie jednostek KOP urobionym obywatelsko i odpowiednio przygotowanym materiałem ludzkim, sformułowanie zwartych oddziałów PW, użycie indywidualne junaków i strzelczyków do zadań specjalnych);

¹⁶ Zbiory własne Autora.

- utrzymanie sprawności wojskowej wśród rezerwistów;
- oddziaływanie w duchu państwowości polskiej na starsze społeczeństwo poprzez wykorzystanie młodzieży i stwarzanie wśród szerokich mas ludności pogranicza, a przede wszystkim wśród ludności polskiej, atmosfery przyjaźni i przywiązania do KOP oraz gotowości do usług dla jednostek KOP, tak w czasie pokoju, jak i w okresie wojny¹⁷.

Natomiast zajęcia z zakresu sprawności fizycznej miały na celu wykorzystanie okresu zimowego dla podtrzymania tężyzny fizycznej przez ćwiczenia odpowiednie dla tej pory roku, a mianowicie szermierka (szable, florety, szpada) i narciarstwo (*sjikjöring* – jazda za koniem).

Żołnierze KOP podczas rajdu wzdłuż Karpat – pod Oстрыm Wierchem – 17.02.1934 r. Na zdjęciu: szer. Korewo i szer. Kawrski¹⁸.

Na wyróżnienie zasługiwały dwie imprezy sportowe:

1. bieg sztafetowy wzdłuż granic Rzeczypospolitej, w którym brało udział 7.103 żołnierzy KOP;

---

¹⁷ A. Masłoń, *Rozwój szkolnictwa zawodowego*, op. cit., s. 108.

¹⁸ Zbiory własne Autora.

2. podróż sportowa łodzią z Druskiennik do Poznania, odbyta przez kpt. Alojzego Brzozowskiego, kpt. Zdzisława Cześnika, por. Stefana Karyszkowskiego i st. sierż. Franciszka Handta. W ciągu 15 dni przebyli 1.705 km, wykazując dużą sprawność fizyczną, a zarazem dając moralny przykład¹⁹.

Podsumowując: należy stwierdzić, iż doszkalać kadry mające na celu podniesienie poziomu wyszkolenia oraz wykształcenia w szczególności odbywało się w godzinach pozasłużbowych. Zdecydowaną większość czasu poświęcano szkoleniu praktycznemu. Uwagę przywiązywano do organizowania zajęć w warunkach przybliżonych do rzeczywistych, przygotowano żołnierzy do działania w sytuacjach trudnych, gdzie trzeba było podejmować szybkie i trafne decyzje. Ilość kursów specjalistycznych została zwiększona w okresie poprzedzającym wybuch II Wojny Światowej. Jednoznacznie należy powiedzieć, że doskonalenie zawodowe prowadzone było przez cały okres istnienia Korpusu w zależności od możliwości i potrzeb kadrowych.

Milewski Edward; Doskonalenie zawodowe żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza, Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia nr 2/11, Koszalin 2011, s. 100 – 113.

---

¹⁹ Korpus Ochrony Pogranicza w piątą rocznicę objęcia służby na granicach Rzeczypospolitej 1924 - 1929, s.21.